УДК 338.242: 334.021

DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.60-7>

Борейко В.І.

доктор економічних наук, професор,
проректор з наукової роботи

*Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янука*

Boreiko Volodymyr

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Vice-Rector in Science Work

*Academician Stepan Demianchuk International University
of Economics and Humanities*

ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ ТА ЗБІЛЬШЕННЯ СУКУПНОГО ПОПИТУ НАСЕЛЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ КРАЇНИ

Борейко В.І. Подолання соціальної нерівності та збільшення сукупного попиту населення для забезпечення економічного зростання України. У статті досліджено погляди провідних зарубіжних та вітчизняних учених на роль розшарування у доходах різних верств населення, мінімізації соціальної нерівності та збільшення сукупного попиту у забезпеченні економічного зростання країни. Розкрито пропозиції прихильників кейнсіанської теорії, спрямовані на недопущення або зменшення наслідків кризових явищ. Проаналізовано дії України під час наближення фінансово-економічної кризи у другій половині 2019 року та її посилення у 2020 році після запровадження карантинних обмежень у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби. Запропоновано заходи щодо удосконалення фіскальної політики України для зменшення соціальної нерівності та збільшення сукупного попиту найменш заможних верств населення країни, що повинно стати основою для відродження зростання національної економіки.

Ключові слова: економічний розвиток, кризові явища, карантинні обмеження, сукупний попит, соціальна нерівність, фіскальна політика.

Борейко В.И. Преодоление социального неравенства и увеличение совокупного спроса населения для обеспечения экономического роста Украины. В статье исследованы взгляды ведущих зарубежных и отечественных ученых на роль расслоения в доходах различных слоев населения, минимизации социального неравенства и увеличения совокупного спроса в обеспечении экономического роста страны. Раскрыты предложения сторонников кейнсианской теории, направленные на недопущение или уменьшение последствий кризисных явлений. Проведен анализ действий Украины при приближении финансово-экономического кризиса во второй половине 2019 и его усилении в 2020 году после введения карантина в связи с распространением коронавирусной болезни. Предложены меры по совершенствованию фискальной политики Украины для уменьшения социального неравенства и увеличения совокупного спроса наименее состоятельных слоев населения страны, что должно стать основой для возрождения роста национальной экономики.

Ключевые слова: экономическое развитие, кризисные явления, карантинные ограничения, совокупный спрос, социальное неравенство, фискальная политика.

Boreiko Volodymyr. Overcoming social inequalities and increasing the aggregate demand on the population to ensure the economic growth of Ukraine. The article examines the views of leading foreign and domestic scientists on the role of differences in incomes of various segments of the population, minimizing social inequality and increasing aggregate demand in ensuring the country's economic growth. The relevance of the research topic is due to the unsuccessful actions of the legislative and executive authorities of Ukraine, which indicate that it quite often ignores the recommendations of world famous scientists, especially the developers and followers of the Keynesian theory, which deepens the financial and economic crisis in the country and causes further impoverishment of the population. The proposals of Keynesians and other scientists aimed at preventing or reducing the consequences of crisis phenomena are disclosed. An analysis of Ukraine's actions was carried out in the event of the approaching financial and economic crisis in the second half of 2019 and its intensification in 2020 after the introduction of quarantine in connection with the spread of coronavirus disease. It is substantiated that the lack of real actions of the state to alleviate the conditions for the activities of enterprises and increase the aggregate demand of the population in times of crisis has increased the stratification of income of various segments of the population and negatively affected the activities of enterprises. It is shown that the orientation of the economic policy of Ukraine towards a gradual increase in the minimum wage without an adequate increase in the income of highly qualified specialists and the introduction of a progressive scale of taxation of income of individuals causes an increase the tax burden on small and medium-sized businesses, the inhibition of creative and entrepreneurial initiative, leaving the economy in the shadows and further increasing the stratification of income of various segments of the population. Measures are proposed to improve the fiscal policy of Ukraine to reduce social inequality and increase the aggregate demand of the poorest segments of the country's population, which should become the basis for reviving the growth of the national economy.

Key words: economic development, crisis phenomena, quarantine restrictions, aggregate demand, social inequality, fiscal policy.

Постановка проблеми. Перманентні фінансово-економічні кризи, які періодично потрясають Україну впродовж всього періоду її незалежності, спричинили значний обвал національної економіки та зубожіння населення країни. Вчергове фінансово-економічна криза поширилася в Україні у другій половині 2019 року та поглибилася у 2020 році через виникнення коронавірусної хвороби. З метою запобігання масовому захворюванню населення Кабінет Міністрів України запровадив низку обмежувальних заходів, які боляче «вдарили» по малому і середньому бізнесу, що і до того потерпав через низьку купівельну спроможність населення та неможливість у повному обсязі реалізувати свою продукцію та послуги.

Водночас слід зазначити, що світова економічна наука, яка була свідком Великої депресії 1929–1933 років та кризових явищ у багатьох країнах світу, впродовж минулого сторіччя напрацювала рекомендації для урядів країн, такі як подолання соціальної нерівності та збільшення сукупного попиту населення, спрямовані на мінімізацію наслідків фінансово-економічних криз та забезпечення економічного зростання, якими потрібно скористатися Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оскільки світова економіка періодично стикається з

кризовими явищами, до пошуку шляхів її подолання та мінімізації наслідків долучалися найвідоміші вчені світу. Найбільший внесок у вирішення цього питання здійснив Дж.М. Кейнс [1]. Також потрібно виділити роботи М.І. Туган-Барановського [2] і його послідовника, австрійського економіста Й.А. Шумпетера [3].

Серед сучасних вітчизняних економістів, які розглядали досліджувану проблему у XXI столітті, слід виділити роботи І.В. Богдана [4], О.О. Буланой [5], П.С. Єщенко [6], В.М. Ковальова [7], Е.М. Лібанової [8], В.М. Тарасевича [9].

Проте останні дії законодавчої та виконавчої влади України засвідчують, що вона досить часто ігнорує рекомендації всесвітньо відомих учених, особливо розробників та послідовників кейнсіанської теорії, що поглиблює протікання фінансово-економічної кризи в країні та спричиняє подальше зубожіння населення. Зазначене визначило актуальність нашого дослідження.

Формулювання завдання дослідження. Метою нашої статті є дослідження поглядів провідних учених та обґрунтування рекомендацій для подолання фінансово-економічної кризи в Україні.

Відповідно до визначеної мети у статті реалізуються такі завдання:

– оцінюються погляди провідних зарубіжних та вітчизняних учених щодо збільшення сукупного попиту населення для мінімізації наслідків кризи та забезпечення економічного розвитку країни;

– аналізується дії законодавчої та виконавчої влади України в умовах рецесії національної економіки у другій половині 2019 року, поглибленої заходами, запровадженими у 2020 році у зв'язку з коронавірусною хворобою;

– пропонуються шляхи для мінімізації наслідків та подолання фінансово-економічної кризи в Україні.

Виклад основного матеріалу. З кризовими явищами світова економіка та більшість країн світу стикаються із другої половини XVIII століття, проте найбільших збитків економіки провідних на той час країн світу (США, Англії, Франції, Італії, Нідерландів та ін.) зазнали під час Великої депресії 1929–1933 років. У цей час світовою економічною наукою були піддані сумніву висновки А. Сміта про здатність ринкової економіки до саморегулювання [10].

Класик політичної економії вважав, що вільна конкуренція («невидима рука») на ринках факторів виробництва (тобто капіталу, засобів виробництва, робочої сили, природного середовища) сама по собі автоматично встановлює оптимальний, пропорційний розподіл ресурсів між галузями народного господарства та забезпечує найкраще облаштування життя: «Природна ціна, або ціна вільної конкуренції, навпаки, являє собою саму низьку ціну, яку тільки можна взяти...» [10, с. 181].

Натомість англійський економіст Дж.М. Кейнс, який був свідком Великої депресії на початку XX століття, обґрунтував, що після того, як виникли транснаціональні компанії, які монополізували світові ринки, ринкова економіка втратила здатність до саморегуляції, і тому державі потрібно активно вмішуватися у економічні процеси [1].

Проте потрібно зазначити, що раніше від Дж.М. Кейнса цього висновку дійшов відомий український економіст М.І. Туган-Барановський, який писав, що в час, коли зароджуються великі міжнародні компанії та монополістичні структури, держава не може байдуже спостерігати, як вони необґрунтовано завищують ціни з ціллю отримати прибутки: «Загалом, сучасний господарський розвиток веде до об'єднання капіталу в господарські організації все більші та більші. Безперечно, це викликає деякі хворобливі явища, до котрих не повинна байдуже ставитися суспільна влада. Сучасна держава не боїться діяльно вмішуватися в господарське життя, і вона має цілковиту змогу усувати шкідливий вплив капіталістичних організацій різного роду» [2, с. 140].

Однак, Дж.М. Кейнсу належить першість в обґрунтуванні механізмів державного регулювання економіки у ринкових умовах. Держава, на думку відомого англійського економіста, за допомогою регулюючих механізмів, збільшуючи загальний суспільний попит, створює умови для зростання суспільної пропозиції, яка є результатом нарощування виробництва товарів. Саме тому попит, вважає вчений, відіграє вирішальну роль у збільшенні зайнятості населення і розвитку виробництва та забезпечує прирощення доходу: «Коли зайнятість зростає, то збільшується сукупний реальний дохід. Недостатність ефективного попиту заважатиме росту виробництва». І для стимулювання економічного розвитку країни потрібно знайти важелі, які збільшать

ефективний попит на споживчі товари і попит на інвестиції, які є складовими частинами загального суспільного попиту [1, с. 72–73].

Й.А. Шумпетер запропонував перекласти практику утворення нових підприємств на державу або великі концерни, що, на його думку, сприятиме пом'якшенню ефекту масової появи нових комбінацій і послабленню як інфляції періоду підйому, так і дефляції періоду застою і водночас буде дієвим засобом згладжування хвилеподібного руху та зменшення небезпеки виникнення кризи і наслідків кризових явищ [3, с. 355].

З урахуванням зазначеного Україні за перших проявів фінансово-економічної кризи у другій половині 2019 року, як і у інших подібних випадках, необхідно було потурбуватися про полегшення умов для діяльності підприємств та збільшення сукупного попиту населення. Однак цього не було зроблено, натомість у 2020 році у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби в країні були встановлені обмеження на пересування та окремі види діяльності, насамперед у сфері послуг, що спричинило ще більше зменшення доходів населення і його сукупного попиту.

Водночас в Україні спостерігається значне розширення у доходах різних груп населення. Держава, декларуючи необхідність збільшення заробітної плати для окремої категорії високооплачуваних державних посадовців, не враховує того факту, що досягнути реального зростання сукупного попиту населення в країні, збільшивши доходи найменш забезпеченої категорії громадян, для цього збільшивши мінімальну заробітну плату на 6% (із 4723 до 5000 грн.), не можна. Крім того, слід враховувати, що не завжди обґрунтоване непомірне збільшення заробітної плати окремим державним чиновникам і зниження оплати праці більшої частини населення викликає в нього невдоволення, апатію та від'їзд найбільш працездатної частини населення у пошуках кращого заробітку до інших країн.

Як справедливо відзначають В.М. Ковальов та О.А. Атаєва, «дуже гострою проблемою в управлінні оплатою праці, як і доходами на особисте споживання, стала поляризація заробітних плат, яка посилює соціальне розшарування в суспільстві» [7, с. 68].

При цьому, як зазначає П.С. Єщенко, «особливу занепокоєність викликає той факт, що в Україні рівень споживання значної кількості населення перебуває нижче рівня бідності» [6, с. 4], адже це негативно відображається на його купівельній спроможності. Автор наголошує, що «заробітна плата повинна відповідати вартості робочої сили і зводитися до вартості певного набору життєвих благ» [6, с. 4], тоді як більша частина населення України витрачає всі свої доходи на харчування та оплату комунальних послуг.

«Водночас, як обґрунтовує О.О. Булана, територія України характеризується високими диспропорціями у регіональному розвитку. Тільки п'ять регіонів мають валовий регіональний продукт (ВРП) у розрахунку на 1 особу, вищий від середнього по країні: Дніпропетровська, Запорізька, Київська і Полтавська області, а також місто Київ» [5, с. 27]. Відповідно різняться і доходи населення у різних областях, а значить, і можливості для розвитку бізнесу.

На думку В.М. Тарасевича, «вказані розриви істотно утруднюють діалог між різними соціальними кластерами та їх представниками, узгодження їхніх

відмінних між собою економічних інтересів (наприклад, інтересів підприємців у максимізації прибутку і найманих робітників – у гідній заробітній платі), а отже, і становлення громадянського суспільства, комунікативна роль якого в досягненні національної злагоди і консолідації не поступається ролі держави» [9, с. 23].

Тому слід погодитися з висновками Е.М. Лібанової, який повинен стати орієнтиром для органів влади в Україні: «Глибока нерівність справляє вкрай негативний вплив на можливості економічного зростання. Наслідком низького рівня життя часто стають хворобливість і невисокий рівень освіти, що, безперечно, знижує економічну активність відповідних груп населення, позначається на сукупному трудовому потенціалі країни, а отже, спричиняє уповільнення темпів економічного зростання загалом. І навпаки, підвищення доходів бідних верств населення приводить до збільшення попиту на товари вітчизняного виробництва, тоді як представники заможних верств частіше орієнтуються на імпорт або взагалі купують значну частину одягу, взуття тощо за кордоном» [8, с. 5]. На думку І.В. Богдана, «виходом із ситуації, що склалася, є термінова переорієнтація фіскальної політики на заходи щодо підтримки реального споживача та інвестиційного попиту» [4, с. 56].

Однак українська держава в гонитві за наповненням державного бюджету проводить фіскальну політику, як правило, не оцінюючи її наслідків для малого і середнього бізнесу та населення з найменшими доходами. Без всякого сумніву, збільшення мінімальної зарплати в країні позитивно сприймається більшістю населення, проте водночас це рішення спричиняє збільшення податкового навантаження на малий і середній бізнес. Тому у приватному та державному секторі підприємства, установи й організації, не маючи достатніх фінансових ресурсів, переводять висококваліфікованих спеціалістів на мінімальну оплату праці, урівнюючи при цьому, наприклад, у лікувальних закладах зарплату лікарів, медичних сестер та санітарок. Такі дії держави гальмують творчу і підприємницьку ініціативу та спонукають керівників невеликих підприємств до переведення свого бізнесу в тінь.

Значний вплив на розшарування доходів різних верств населення України спричинило запровадження ще у 2003 році пропорційної системи оподаткування доходів громадян, хоча у всіх економічно розвинутих країнах світу для цього використовується прогресивна шкала. Таке рішення українські законодавці та урядовці пояснювали необхідністю забезпечити прозору сплату цього податку всіма громадянами. Проте чомусь ними не було враховано, що найманому працівникові

із заробітною платою у 5 тис. грн. сплатити з неї 18% податку значно важче, ніж бізнесмену або державному службовцю, який заробляє 50 тис. грн.

Тому під час формування економічної політики Україні необхідно враховувати, що одним із ключових напрямів, який забезпечує зростання економіки країни, є зменшення соціальної нерівності та збільшення сукупного попиту найменш забезпечених верств населення. Для цього необхідно за аналогією з економічно розвинутими країнами світу запровадити прогресивну шкалу оподаткування доходів фізичних осіб. Це дало би змогу збільшити надходження до державного бюджету та зменшити ставку оподаткування доходів найменш забезпеченої категорії населення.

Водночас вимагає удосконалення структура заробітної плати в країні. Необхідно запровадити коефіцієнти збільшення, за допомогою яких керівники підприємств, організацій та установ приватного та державного сектору мали б визначати мінімальну заробітну плату для працівників із різним рівнем вимог та кваліфікації. У такому разі збільшення мінімальної заробітної плати в країні спричинило би зростання доходів у всіх категорій працюючих, а також усувало б необґрунтоване зрівнювання заробітної плати кваліфікованих і некваліфікованих працівників. До того ж пропорційне збільшення заробітної плати всіх працюючих забезпечувало би зростання доходів державного бюджету та Пенсійного фонду.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що зменшення розшарування у доходах різних верств населення, мінімізація соціальної нерівності та збільшення сукупного попиту громадян країни є основою для подолання наслідків кризи та забезпечення зростання національної економіки. Однак аналіз дій України під час наближення фінансово-економічної кризи у другій половині 2019 року та її посилення у 2020 році після запровадження карантинних обмежень у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби засвідчив, що вітчизняними органами влади не були враховані рекомендації провідних учених світу для подолання наслідків кризи.

Запропоновано заходи щодо удосконалення фіскальної політики України для зменшення соціальної нерівності та збільшення сукупного попиту найменш заможних верств населення країни, що повинно стати основою для відродження зростання національної економіки.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у необхідності обґрунтування підходів до створення сприятливого середовища для залучення іноземних інвестицій для подолання наслідків економічної кризи.

Список використаних джерел:

1. Кейнс Дж.М. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей. Київ : АУБ, 1999. 189 с.
2. Туган-Барановський М.І. Політична економія. Курс популярний. Київ : Наукова думка, 1994. 261 с.
3. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку. Капіталізм, соціалізм і демократія. Москва : Ексмо, 2007. 863 с.
4. Богдан І.В. Проциклічна та антициклічна фіскальна політика: методи діагностики. *Економіка України*. 2016. № 11. С. 45–57.
5. Булана О.О. Державна допомога вітчизняним суб'єктам господарювання та її трансформація в рамках угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Економіка України*. 2017. № 1. С. 18–30.
6. Єщенко П.С. Україні – зміну моделі соціального захисту населення. *Економіка України*. 2017. № 1. С. 3–17.
7. Ковальов В.М., Атаєва О.А. Наукові підходи до визначення рівня оплати праці в Україні. *Економіка України*. 2017. № 4. С. 67–79.
8. Лібанова Е.М. Нерівність в українському суспільстві: витоки і сучасність. *Економіка України*. 2014. № 3. С. 4–19.

9. Тарасевич В.М. Четверть століття незалежності України: актуальні контексти та імперативи соціально-економічних реформ. *Економіка України*. 2017. № 8. С. 14–28.

10. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (книги I–III). Отв. ред. акад. Л.И. Абалкин. Москва: Наука, 1993. 544 с.

References:

1. Keins Dzh.M. (1999) Traktat pro hroshovu reformu. Zahalna teoriia zainiatosti, protsenta ta hroshei. Kyiv: AUB. (in Ukrainian)
2. Tuhon-Baranovskyi M.I. (1994) Politychna ekonomiiia. Kurs populiarnyi. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)
3. Shumpeter Y.A. (2007) Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya. Moscow: Eksmo. (in Russian)
4. Bohdan I.V. (2016) Protsyklichna ta antytsyklichna fiskalna polityka: metody diahnozyky. *Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]*, 11, 45–57. (in Ukrainian)
5. Bulana O.O. (2017) Derzhavna dopomoha vitchyznianym subiektam hospodariuvannia ta yii transformatsiia v ramkakh uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS. *Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]*, 1, 18–30. (in Ukrainian)
6. Yeshchenko P.S. (2017) Ukraini – zminu modeli sotsialnoho zakhystu naselennia. *Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]*, 1, 3–17. (in Ukrainian)
7. Kovalov V.M., Ataieva O.A. (2017) Naukovi pidkhody do vyznachennia rivnia oplaty pratsi v Ukraini. *Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]*, 4, 67–79. (in Ukrainian)
8. Libanova E.M. (2014) Nerivnist v ukrainskomu suspilstvi: vytyky i suchasnist. *Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]*, 3, 4–19. (in Ukrainian)
9. Tarasevych V.M. (2017) Chvert stolittia nezalezhnosti Ukrainy: aktualni konteksty ta imperatyvy sotsialno-ekonomichnykh reform. *Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]*, 8, 14–28. (in Ukrainian)
10. Smit A. (1993) Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov (knigi I–III). Otv. red. akad. L.I. Abalkin. Moscow: Nauka. (in Russian)